

Kultuur ja kriitika

AJALOOLOSED JUTUD

Karl Ristikivi: Sigtuna väravad. Juturaamat. EKKO. Lund 1968. 272 lk.

Kus puud raitakse, seal lendavad laastud... Laastudeks ei saa neid ajaloolisi jutte küll pidada, need pole mingid Ristikivi ajaloolistest romaanidest järele jäänud episoodid. "Juturaamat" moodustab tegelikult episoodide kogu samast ajast (15. sajandi teine pool), liitudes vahenditult "Nõiduse õpilasega".

Aeg on sama, aga tegevuspaik muutub. Autor teeb laia kaare läbi Euroopa, alustades "algusest", s. t. Itaaliast, riivab Kreetat ja Shveitsi, hõljub (küll Purgatorio raames) Prantsuse-Hispaania piiril, jalutab koos oma jutumehe Fulkoga Saksamaal ja Flandrias ja siirdub siis põhjapoolle (Rootsi-Soome-Novgorod-Moskva-Liivimaa). Raamatus esineb eestlaseski tegelane "tüüpilise nimega" Mats Matsipoeg, jõult vägimees aga mõistusel mitte raasugi tohmakas.

"Jutte" (teaduslikuma terminoloogia järgi ajaloolisi novelle) ei seo üksi sama tegevusaeg, vaid veel enam ühine stiil ja väliselt süütu koorukese taga piidlev tihti üsna kibeda ironiaga maitsestatud — aga ometi ei puudu kuskil ka huumori lepitavat-mõistvat mesisust — sisu. Jutte tuleb ettevaatusega lugeda, et mitte kukkuda autori poolt pealt siledaks tehtud hundiaukudesse. Kõik pole kaugeltki nii, nagu see näib, Voltaire — selle zhanri klassik — ei ole Ristikivi lugemislaual puudunud.

Ajaloo — ja autori — ironia paljastub juba Konstantinoopolist pagenuid filosoofi sotsiaalses allakäigus — ta ei sobi lõpuks muuks kui haisevaks kärvanud lammaste nülgi-jaks (aga pargamendi juurde ta ei pääse, et oma mõtteid kirja panna). Saksamaalt Itaaliasse siirdunud pilkelaulude seipitseja omakorda saavutab positsiooni inimlikkude nõrkuste redelil võimeldes — ühine viha ja kahjurõõm ühendab inimesi enam kui miski muu (redeli pulgad on voolitud inimlikust edevusest ja "surematusele" pürgimisest, kas või siis pilkelaulu kaudu). Talupoeglik aeglus ja ettevaatlikkus (peagu ing-

pääse patuoina asendist ka kunnigana — aga see on riiklikult tulus patuoinlus, sest kedagi peavad ja inimesed kiruma. Samasugune "ette-määratus" esineb kahe venna loos, kuigi see on ironiliselt pahupidi pööratud.

Sigtuna väravad osutuvad Ristikivi novellis üsna nigelaiks kirikuvärväivaks, aga kauplemine nende ümber (mis jutu lõpul osutub mõttetuks) on stiililiselt nauditav, mitte kõige vähem mõningate "aktuaalsete" torgete ja lisanduste tõttu. Omaette väike stiililine meistritöö on "Koi-vuneeme sõja" palimseotlik kroonika, mis näitab nn ajalooliste vaatekohtade suhtelisust ja inimlikku mõjustatavust ("Magnus Vellamsson kuulutas, et kellelegi, kes ei olnud kätt tõstnud kuninga ametmeeste vastu, ei pidanud halba sündima, nii et isegi naisi ja lapsi armutult surma saadeti"). Truu sulase Mats Matsipoja odüsseia koos oma surnud isandaga võtab kohati otse homeerilised mõõtmed, aga see on humoristlik, kohati sarkastiline, kohati rabelaislik Homeros.

Arusaadavatel põhjustel pole autoril jätkunud huumorit, küll aga sarkasmi, kujutades Grobini raugastunud foogti, kes Issanda aastal 1427 Riia peapiiskopi käskjalad Rooma (koos salga Saksamaale õppima reisivate noorukitega) Liiva järve jää alla toppis, et peapiiskopi kaebused ordu peale paavsti ette ei jõuaks. Teema (teistlaadi lahendusega) on esinenud Schilleri ballaadis "Ibykose kured", põhiliselt lähtub see "kisendavate kivide" motiivist.

Ironilise põhitooniga (kohati ajalooliste kroonikate ja muude üritute stiili parodeerimisi) kirjandusliku ajaloo käsitlust on viimasel ajal mitmel pool esinenud. Meie lähemast naabruskonnast võiks mainida Frans G. Bengtssoni "Orm Punast"

(Röde Orm) ja Mika Waltari ajaloolisi romaane — enne kõike "Sinuhet" ja "Mikael Karvajalga" (Waltari ironiline profiil on küll Ristikivi ja Bengtssoni omast lamedam)

Ooper ühele muusikalisele põhiteemale

Vestlus Ed. Tubinaga "Barbara von Tisenhuseni" valmimise puhul

Möödunud suvel lõpetas helilooja Eduard Tubin maapaos seni ulatuslikuma eesti helitööna ooperi "Barbara von Tisenhusen" Jaan Krossi libretole Aino Kallase samanimelise novelli ainel.

Seoses ooperi valmimisega esitasime heliloojale mõned küsimused.

— Kuidas õieti tekkis mõte ooperi kirjutamiseks?

— Seoses "Krati" etendusega viibisin 1966. a. Tallinnas, kus "Estonia" muusika- ja kirjandusala juhataja Arne Mikk palus, et ma neile ooperi kirjutaks. Arutlesime, mis see võiks olla ja Mikk mainis "Kalevipoega" — Voldemar Pansol olevat ka vastav tekst. See oleks olnud midagi oratooriumi või stseenide taolist. Mulle aga see projekt huvi ei pakkunud. Mais 1967, kui käisin Helsingis "Estonia" etendusi vaatamas kerkis ooperi küsimus uuesti üles. A. Mikk kõneles siis "Aino Kallase novellist "Barbara von Tisenhusen" ja saatis hiljem mulle selle teose. Aine hakkas kohe külge ja palusin saada libreto.

Selle kirjutamine anti luuletaja Jaan Krossile. Esimene variant oli veidi lühike ja kuna kirja teel oli raske kõiki probleeme arutada, sõitsin 1967. a. septembris Tallinna, kus pidasime pikemat nõu libretilisti ja ka lavastaja U. Väljaotsaga. Jaan Kross kirjutas esimese pildi paari päevaga valmis, nii et sain selle tagasi tulles kaasa ja võisin oktoobri alguses komponeerimisega alustada. Oktoobrikuu jooksul sain kogu libreto kätte. Tegin iga päev tugevasti tööd skitseerimisega ja klaviiri puhtalt väljakirjutamisega, mille lõpetasin hääleoleva aasta jaanuari lõpuks. Alustasin kohe instrumenteerimisega ja 1. juunil lõpetasin partituuri.

Selle valmimise ajal selgusid mulle mõned puudused klaviiris, mida nüüd partituuri järele kohen-

dasin ja klaviirile samuti lõpliku kuju andsin. Esimene klaviir pole seega enam mitte õige ega partituuriga täiesti ühtuv. Partituuri kirjutades tundusid mulle mitmed asjad hoopis selgemad ja mõtlesin koguni, kas poleks õigem olnud enne partituuri kirjutada ja hiljem selle järele klaviiri valmistada. Kokku võttis ooperi valmimine kaheksa kuud.

Oli tunne, et ooperit tuleb ruttu ja ühe joonega kirjutada, muidu ähvardab niit käest kaduda. Sümfonia komponeerimise puhul tuleb sageli kaua juurelda detailide kallal, kuid ooperis pean kõige olulisemaks, et see oleks lavaliselt õige. Proovisime abikaasaga praktiliselt mitmeid kohti — näiteks koht, kus tagaajajad leiavad magava Barbara ja ta mõõgapuudutusega äratavad, seal võtsin kella järele aega, kui kaua Barbara virgumine ja situatsiooni taipamine aega võtab, enne kui ta alistunult laulab: "Lähme". Selle aja tuli muusikaga täita.

— Mida võiks ütelda teose muusikalisest ülesehitusest?

— Terve ooper põhjeneb õieti ühele teemale. See üheksast noodist koosnev passacaglia esineb alul põhikujus, siis tagurpidi, peegelpildis, peegelpildi tagurpidises kujus jne. Sellel põhiteemal bassirub kogu muusika. Tegin seda kõigepealt oma tuju pärast, et näha, mida saab teha ühe teemaga, ent leidsin ka, et Aino Kallase novellis on nagu pidev minek — pulmast kuni jääauguni. See minek on järjekindlalt läbi viidud, mispärast püüdsin anda ka muusikalisele vastav struktuuri. Küsimus seisnes edasi veel selles, et kuidas teemat nii varieerida, et ta iga situatsiooni iseloomustaks.

Karin Lutsu graafikanäitus

Karin Luts on üks meie loomingujuulisemaid graafikuid, kes end pidevalt edasi arendab ja oma tehnilisi oskusi täiendab. Näide sellest on ta osavõtt Johnny Friedlaenderi juhatusel toimunud värvigraafika kursusest 1967. a. suvel Saltzburgis. Valimikku ta viimaste aastate loomingu- ja vaimuluse näha kunstigaleriis "Brinken", Kungsträdgården 3. Näitus on avatud 13. novembrini.

Teemade arendamine, muutmine ja teisendamine on Karin Lutsu juures iseloomulikuks jooneks. Ükski graafiline leht pole omaette, üksik, vaid kuulub variatsioonide sarja. Ka teemade valikus eelistab kunstnik selliseid, mis iseeneses sisaldavad arengu- või liikumisprotsessi, olgu see loodusest inspireeritud või sise-misi elamusi väljendavad. Vormid on pidevas moondumises, kas lagunemas, voolamas, lendlemas või koondumas. Sisestruktuuri muudatused viivad sageli metamorfoosini, millele maaliline toonipehmus annab visiooni ilme. Klassiline Daphne-teema on leidnud avarat rakendust, mitte ainult inimese ja looduse vahelises kujumuutustes, vaid ka ateria üleminekus puhtvaimsesse sfääri. Poetilised ülemhelid ja rütmide musikaalsus on alati tajutavad. Jõulisimad on lehed, kus must-valgete vormide ja pindade pinge on viidud kulminatsiooni, nagu intensiivselt pakatavas "Tundepurskes" või koondatult suunduv "Ülespoole". Näituse tähelepanuväärseima osa moodustab heledates rohetavates toonides hoitud söövituuste süit, nagu "Aed" ja "Näen linde langemas", kus on kasutatud hulk erivärve maalilisuse saavutamiseks. Lehel "Unelm" näiteks on värvide arv seitse. Maailisus on siin ületanud graafika senised kitsavõitu piirid ja Karin Luts on asunud täie teadlikkusega värvigraafika tehnilisi võimalusi ära kasutama.

E. LUNDBORGI "SOOMUSAU-TOGA ESTI VABADUSSÕJAS"

Õnneliku juhuse tõttu hiljuti avastatud kapt. Einar Lundborgi rootsikeelne käsikiri Eesti Vabadussõjast on nüüd...

— ei ole ristikivi lugemista puudunud.

Ajaloo — ja autori — ironia paljastub juba Konstantinoopolist pagenuid filosoofi sotsiaalses allakäigis — ta ei sobi lõpuks muuks kui haisevaks kärvanud lammaste nülgi-jaks (aga pärgamendi juurde ta ei pääse, et oma mõtteid kirja panna). Saksamaalt Itaaliasse siirdunud pilkelaulude sepiteja omakorda saavutab positsiooni inimlikkude nõrkuste redelil võimeldes — ühine viha ja kahjurõõm ühendab inimesi enam kui miski muu (redeli pulgad on voolitud inimlikust edevusest ja "surematusele" pürgimisest, kas või siis pilkelaulu kaudu). Talupoeglik aeglus ja ettevaatlikkus (peagu inglask: wait and see) viib pikka-mööda, aga kindlasti sihile, talupoeglik on ka liiga kõrgele kippuva sangari "likvideerimine". Kreetale sattunud palgasõdurite pealik elab läbi muistse Theseus-Minotauruse müüdi näitliku taaselustamise ja peab lõpuks tänulik olema, et satub röövlite kätte, kes "kedagi löbu pärast ei tapa". Purgatorios satuvad kokku Don Juan ja Orleansi Neitsi ega leia enne teed "mäele", kui on leidnud oma õige patu — mis on üllataval kombel sama: kaastunde puudus — kuigi kummagi "elutöö" kuulub hoopis eri laadi.

Rahvalikku "jutumeest" vahemeheks võtta on tihti viljakas kirjanduslik võte, mis asetab jutustatava n.ö. kahekordse raami sisse. Ristikivi varieerib kolmes jutus igivanu motiive, oma erilise nüansiga. "Noorem ja lollem vend" ei pääse Kuuvalges lossis asuva printsessi juurde enne oma tarku ja tugevaid vendi mitte ootamatu nupukusega vaid lihtsalt armastusega. Karjapoiss ei

sivate noorukite) Liiva järve jää alla toppis, et peapiiskopi kaebused ordu peale paavsti ette ei jõuaks. Teema (teistlaadi lahendusega) on esinenud Schilleri ballaadis "Ibykose kured", põhiliselt lähtub see "kisen-davate kivide" motiivist.

Iroonilise põhitooniga (kohati ajalooliste kroonikate ja muude üritute stiili parodeerimist) kirjandusliku ajaloo käsitlust on viimasel ajal mitmel pool esinenud. Meie lähemast naabruskonnast võiks mainida Frans G. Bengtssoni "Orm Punast"

(Röde Orm) ja Mika Waltari ajaloolisi romaane — enne kõike "Sinu-het" ja "Mikael Karvajalga" (Waltari irooniline profiil on küll Ristikivi ja Bengtssoni omast lamedam). Kuupalju see muu hulgas on reakt-sioon veel hiljutisele pateetilis-herooilisele ajalookäsitlusele (esineb ka meie iseseisvuseaja kirjutatud ajalooteostes ning ajaloolistes romaanides — kõnelemata paatoslikust ja "sihikindlast" stalinistlikust ja järelstalinistlikust ajaloost Nõukogude Liidus). Kogu hoiaku taga peitub humanistlikku skepsist ja äratund-mist, et inimese saatuse peaks olema kõige mõõt ka ajalugu vaadeldes. Käesolevategi juttude autor ei mõista kedagi hukka, vaid mõistab inimlikke nõrkusi (maha arvatud vahest Grobini foogt, kes iseenda üle kohut mõistab). "Sigtuna vära-vad" on nauditavaks lisandiks (või vahemänguks?) Ristikivi ajalooliste romaanide sarjale ning järjekord-seks tõendiks ta tugevast (aga mitte paatoslikust) humanismist.

Ar-gi

EESTI LUULET BAIERI RINGHÄÄLINGUS

28. sept. esitas Baieri ringhääling pooltunnilise saate "Herbst-stlaub am Baltischen Meer." Saade oli pühendatud Baltikumile ning eesti luulest esitati selles kolm Bernard Kangro luuletust H. Stocki tõlkes: "Flucht und Bleibe", "Es nacht" ja "Herbst".

ILMUS "TULIMULD" NR. 3

Uue numbriga sisus on luulet U. Karuksilt, I. Ivaskilt, K. Saarsenilt, E. Postilt, ja H. Ajangolt. Artikleid esitavad G. Ränk, Arvo Mägi, J. Viidang, S. Raatma, V. Kõressaar ja I. Grünthal. Lühiproosat Anna Kivikalt, peale selle arvustusi ja ringvaade.

pani pöördumise, mis on seotud selle tagasi tulles teemaga, mis on seotud 'oktoobri alguses komponeerimisega' alustada. Oktoobrikuu jooksul sain kogu libreto kätte. Tegin iga päev tugevasti tööd skitseerimise ja klaviiri puhtalt väljakirjutamisega, mille lõpetasin häsoolva aasta jaanuari lõpuks. Alustasin kohe instrumenteerimisega ja 1. juunil lõpetasin partituuri.

Selle valmistamise ajal selgusid mulle mõned puudused klaviiris, mida nüüd partituuri järele kohend-

E. Tubin'a ooperi "Barbara von Tisenhusen" sissejuhatavad taktid. Bassis esinevale teemale ja selle mitmesugustele variantidele põhjendab kogu ooperi muusikaline kujundus.

Ooper on 3-vaatuseline ja 9-pildis. Muusikat on ca 115 minutit ja koos kahe vaheajaga kestaks see kokku 2 1/2 tundi. Usun, et see on paras pikkus, sest kui tegemist on nii raske draamaga ja veel pikema teha, siis tunneb kuulaja end nagu läbi-nuheldud ja sülitab takka järele.

— Millal on oodata ooperi esietendust ja oleks väljavaateid selle esitamiseks ka mujal?

Ooperi tellis "Estonia" ja kuulda-vasti olevat see ka kavas. Materjal on minu poolt valmis, aga järele pole sellele seni veel tulnud.

Mis puutub teistesse maadesse, siis võiks see ehk huvi pakkuda Soomes, kuna Aino Kallas on ju säält pärit. Võibolla ehk Põhja-

Kirjanduslikke uudiseid

ILMUS K. RISTIKIVI SIGTUNA VÄRAVAD

Oktoobri keskel ilmub Lundis K. Ristikivi ajalooliste jutustuste kogu "Sigtuna väraavad". Raamat sisaldab 12. juttu, milliste tegevuspaik haarab peaaegu kogu Euroopa päiksepaistelisest Kreetast kuni Soome hämarate metsadele. Eesti ainek-tu esindab siin raamatu niminovell, millega autor omakorda on puuduta-

panikujus, siis tagurpidi, peegelpildis, peegelpildi tagurpidises kujus jne. Sellel põhiteemal basserub kogu muusika. Tegin seda kõigepealt oma tuju pärast, et näha, mida saab teha ühe teemaga, ent leidsin ka, et Aino Kallase novellis on nagu pidev minek — pulmast kuni jääauguni. See minek on järjekindlalt läbi viidud, mispärast püüdsin anda ka muusikalisel vastav struktuuri. Küsimus seisnas edasi veel selles, et kuidas teemat nii varieerida, et ta iga situatsiooni iseloomustaks.

Saksamaalgi võiks see lähedane tunduda, kuna nende ühendused Baltikumiga on ju alati tihedad ol-nud.

Lõpuks märgiksin veel, et lugesin Kallase novelli kui ilusas keeles kirja pandud tuulest võetud lugu, kuid jäin tõsiesks, kui hiljem Russovi kroonikast leidsin, et on tege-mist juhtumusega tegelikust elust. Oli tõesti selline neiu Barbara, kes hukati oma vendade poolt Võrts-järve jääaugus. **H. Kiisk**

nud teemat, mis juba varem on eesti kirjanikke inspireerinud. Sama mitmekesine nagu on jutustuste geograafiline paiknemine, on ka selle temaatika ja tüüpe galerii. Ristikivi uus raamat on nagu vaheldusrikas ning huvitav kangas, milles aga avastub ühtlaselt kootud muster.

MONOGRAAFIA G. HELBEMÄEST

Eesti Kirjanike Kooperatiivi lühimonograafiade sarjas ilmub Arvo Mägi kirjutatud monograafia "Gert Helbemäe". Töö annab kirjandusloolisel huvitava ja kokkuvõtliku ülevaate sellest Inglismaal elavast mitmekesise ja produktiivse loomingu eesti kirjanikust. Raamat on illustreeritud rohketega, seni avalik-kuses tundmata ülevõtete-ga. Eelmine teos samas monograafiade sarjas oli teatavasti Karl Ristikivi kirju-tatud "Bernard Kangro".

kuus on kasutatud hulk erivärve maaililisuse saavutamiseks. Lehel "Unelm" näiteks on värvide arv seitse. Maaililisus on siin ületanud graafika senised kitsavõitu piirid ja Karin Luts on asunud täie teadlik-kusega värvigraafika tehnilisi või-malusi ära kasutama.

E. LUNDBORGI "SOOMUSAU-TOGA EESTI VABADUSSÕJAS"

Õnneliku juhuse tõttu hiljuti avas-tatud kapt. Einar Lundborgi root-sikeelne käsikiri Eesti Vabadussõ-jast on nüüd tõlgitud ja ilmub no-vembris Eesti Kirjanike Koopera-tiivi kirjastusel Lundis. Kirjastus annab raamatu välja Eesti Vaba-dussõja alguse 50. aastapäeva mäle-stuseks. Teos sisaldab rohkesti hu-vitavat materjali Vabadussõja kohta ning esitab sõjapäeviku kujul autori elamusi Eesti lõunarindel soomus-auto "Kalevipoja" legendaarse üle-mana.

ENN NÕU ESIKROMAAN

Enn Nõu, kes varem on esinenud novellidega "Manas" ja luuletustega "Tulimullas" ning on Eesti Kirja-nike Kooperatiivi Kirjastusel ilmuva novelliantoloogia "Tont teab" toime-taja ja kaasautor, esitab peatselt oma esikromaan "Pidulik marss". Raamat on aktuaalsel teemal, unis-tuslik isamaarmastus contra täna-päeva reaalsus. Autor ei piirdu aga sellega, vaid laseb unistustel täi-tuda: Eesti saab vabaks kolmanda maailmasõja läbi, pagulased siirdu-vad koju, pagulasvalitsus asub Toompeale. Sündmusi sellega seoses, probleeme ja konflikte, nii meeldi-vaid kui ebameeldivaid mõtteted, kir-jeldab autor terava sulega. Tulemus on värvirikas raamat, mis pillub sä-demeid nii poliitika kui tundeelu alal. Romaan "Pidulik marss" ilmub detsembri algul autori kirjastusel ja seda on võimalik tellida hinnaga 25 Rkr aadressil: E. Nõu, Gröna g. 25 C, 754 36 Uppsala.

* Ajakirja "Mana" peatoimetaja **Hellar Grabbi** Washingtonist koos abikaasaga viibisid hiljuti mõned päevad Stokholmis.

* Ajakirjanik **Märt Kubul** ja tema abikaasal **Lena**, neiuena **Gisel-Ek-dahl**, sündis 16 okt. Stokholmis poeg.

Ilmus

K. Ristikivi

SIGTUNA VÄRAVAD

Juturaamat, 270 lk.

Eesti Kirjanike Kooperatiiv,

Fack 1, 220 03 LUND 3.